

leho anticipovanie moderného pozitívizmu).

Humor agnosticizmus, senzualistický fenomenalizmus a konkrétne podoby jeho filozofických náhľadov autor podrobne sleduje v kapitole o D. Humovi. Za hlavnú tému Humovho filozofického myslenia označuje Narskij problém príčinnosti, ktorého interpretácii venuje najväčšiu pozornosť (aj tu konfrontuje Humovo stanovisko s dialektikomaterialistickým riešením). Autor podrobne sleduje Humovo filozofické myslenie, keď podobne ako u predošlých filozofických osobností, poukazuje aj na sociálnopolitické, ekonomické, etické i estetické aspekty a črty jeho diela a myslenia. Vysoko oceňuje Humovu kritiku náboženstva a poukazuje na priamu líniu od Huma k pozitívizmu (19. a 20. stor.).

V záverečnej časti svojej práce venuje Narskij pozornosť osvietenскеj filozofii, najmä francúzskemu osvietenstvu. Vychádza tu zo systematického náčrtu hlavných, charakteristických čŕt osvietenského myslenia. Ukazuje osvietenské myslenie v celej šírke, rôznosti, rozpornosti a protichodnosti, v celom spektre náhľadov jednotlivých osvietenských mysliteľov. Odhaľuje pritom spoločnú, všeobecnú rovinu osvie-

tenského myslenia, predovšetkým francúzskeho. Narskij prijíma rozdelenie francúzskeho osvietenského myslenia na tri smery: pravé, umiernené krídlo (Voltaire, Montesquieu, Condillac), materialisti-ateisti (Lo Mettrie, Diderot, Holbach, Helvétius) a ľavé, radikálnodemokratické krídlo (Rousseau a predstavitelia utopického komunizmu). V súlade s týmto rozčlenením sleduje konkrétne podoby myslenia francúzskeho osvietenstva cez koncepcie spomenutých mysliteľov, pričom sústreďuje svoju pozornosť predovšetkým na jednotlivých materialistov-ateistov a Rousseaua. V závere stručne načrtáva podoby osvietenského myslenia v Amerike (Jefferson, Franklin, Paine, Cooper), poľské osvietenstvo (Kollataj, Staszic) a nemecké osvietenstvo (Lessing, Herder, Goethe). Myslenie, by si žiadalo dôkladnejšiu pozornosť, než jej venuje autor.

Narského práca o západoeurópskej filozofii 18. stor., o filozofii empirizmu a osvietenstva je nepochybne prínosom. Významne obohacuje sovietskú dejinnofilozofickú literatúru a je cenná najmä vzhľadom na svoje určenie ako učebnica a študijná príručka.

Vladimír Bakoš

PÔVOD FILOZOFIE A ATEIZMUS

M. I. ŠACHNOVIČ, *Proischoždenije filosofii i ateizm*. Vydavateľstvo Nauka, Leningrad 1973, 248 strán.

Profesor Leningradскеj štátnej univerzity, doktor filozofických vied Michail Iosifovič Šachnovič je renomovaným autorom v oblasti sovietskej filozofickej literatúry, osobitne v oblasti, ktorá nachádza predmet svojho výskumu v problematike ateizmu. Pozornému sledovateľovi súčasnej sovietskej knižnej a myšlienkovkej produkcie dozaista utkvelo jeho meno v pamäti. Bude ho poznať ako autora kníh *Lenin a problémy ateizmu*; *Goga proti pápežstvu a inkvizícii*; *Súčasná mystika vo svete vedy*, pričom uvádzame iba reprezentatívnu vzorku jeho početných publikácií.

V knihe *Pôvod filozofie a ateizmu* sa zainteresovanému čitateľovi dostáva do rúk dielo, ktoré si zasluhuje povšimnutie. Z hľadiska riešenej problematiky autor ním nadväzuje na svoje predchádzajúce dielo *Prvotnospolná mytológia a filozofia*. *Predhistória filozofie*, vydané vydavateľstvom Nauka r. 1971. V oboch spomenutých dielach sa Šachnovič zameriava na odkrytie a výskum prameňov filozofie, s tým rozdielom, že v jednom prípade tak robí vzhľadom na jej vzťah k prvotnospolnej mytológii, kým v druhom prípade vzhľadom na jej vzťah k náboženstvu.

Ako už naznačuje sám názov, *Pôvod filozofie a ateizmus* je dielo, ktoré sa chce kriticky vyrovnáť s problémom nedávnej i súčasnej teologizácie pôvodu filozofie. Teologizáciou sa myslí názor, že každá filozofia vyrastá z náboženských predpokladov, alebo že každé náboženstvo v sebe skrýva filozofický zmysel.

Dielo nie je v prvom rade napísané a určené pre profesionálnych filozofov, ale pre široký okruh verejnosti, čo sa zjavne odráža v uchopení a v spôsobe rozpracovania danej problematiky. Spomenutý fakt však neznižuje kvalitu ani hodnotu autorevej výpovede.

Šachnovičov záber je v pravom zmysle slova globálny. Jeho pozornosti neuniká ani jedna z tzv. kolísk múdrosti, počnúc Sumerom, Egyptom, Babylonom, Palestínou, Indiou, Čínou, kultúrou národov Nahuá a končiac „gréckym zázrakom“. Nechýba dokonca ani bája civilizácia Atlantov, Atlantída, podľa autora pre niektorých rojkov jediná ozajstná „kolíska múdrosti“. V diele je zmienka aj o legendárnom kontinente Lemúria, v skratke nazývanom Mu, ktorý sa kedysi rozprestieral kdesi v Pacifiku.

K slovu sa dostáva i sama „múdrost“ vo svojich mnohorakých formách, najskôr však *Múdrost v okovách*. Touto umne volebnou metaforou autor označil druhú kapitolu svojej práce. V nej hovorí o Gilgamešovom epose, o egyptských papyrsoch, obsahujúcich mravné ponaučenia a základy niektorých vied ako matematika a astronómia, o hviezdnej „lžefilozofii“, pestovanej Chaldejcami, o Biblii, osobitne o Kohelete, o taoizme, konfucianizme, brahmanizme atď.

Prečo „múdrost v okovách“? Šachnovič zamieta europocentrizmus a áziocentrizmus ako hodnotiace-klasifikujúce prístupy k tradíciám svetového myslenia, ktorých dôsledkom je jeho delenie na východné a západné. V tejto súvislosti exemplárne kritizuje najmä dvoch zástancov spomenutých prístupov, talianskeho historika filozofie, existencionalistu Abbagnana a Haasa, ktorý zaviedol

pre východný spôsob myslenia nový termín filouúzia. Filouúzia, na rozdiel od filozofie, lásky k múdrosti, označuje lásku k podstate, k bytiu. Filouúzia sa orientuje na vnútorný svet človeka, vyznačuje sa meditatívnosťou a reprezentuje úsilie o splynutie s prírodou. Naproti tomu dominantnými črtami západného filozofického myslenia sú racionalizmus, aktivizmus, ako aj snaha pretvoriť a podmaniť si prírodu.

Abbagnano kladie dôraz na diametrálnu odlišnosť východného a západného myslenia. Kým prvé sa charakterizuje spätosťou s tradíciou a je svojou podstatou nábožensky ladené, druhé tkvie v odpútaní od tradície, zvyklostí, je zbavené viery, nevlastní múdrosť, ale usiluje sa ju hľadať.

V stanovisku oboch spomenutých vedcov sa prejavuje podľa názoru I. Šachnoviča jednostrannosť voči tradíciám myslenia na Východe a Západe, nedostatok citlivosti pri chápaní danej problematiky a nediferencovaný pohľad na ňu. Takto vraj neberú do úvahy, že už sokratovské Poznaj sám seba znamená obrátenie pozornosti človeka zvonku do vnútra, upriamanie sa na sledovanie vlastného vnútorného sveta. A vyspelá matematická veda na Východe je zase dostatočným dokladom schopnosti jeho obyvateľov myslieť logicky a abstraktne.

Šachnovič teda odmieta uznať klasifikáciu myslenia na východné, náboženské, mystické, iracionálne, zamerané dovnútra, a západné racionalistické, logické, zamerané navonok, ktoré ako jediné si môže kľásť nárok na prívlastok filozofický. Odmietnutím východno-západnej klasifikačnej schémy myslenia v spomenutom zmysle však problém nie je ešte rozriešený, ba vzhľadom na jeho obťažnosť a nedostatok pramenného materiálu sotva ho vôbec možno rozriešiť — mieni Šachnovič. Sám sa usiluje o to, čoho nedostatok vytýkal Abbagnanovi a Haasovi, o citlivý a diferencovaný pohľad na vec.

Podľa autora knihy filozofia ako jedna z foriem spoločenského vedomia vzniká pri prechode prvotnospoločného do otrokárskoho sociálnoekonomického systému. Jej vznik

úzko súvisí s oddelením duchovnej práce od fyzickej, ako aj s vyčlenením človeka z prírody. Je novou myšlienkovou sebaartikuláciou človeka, ktorý žije v kvalitatívne nových sociálnoekonomických podmienkach a vníma, chápe, predstavuje si alebo jednoducho vyjadrené zažíva svoj život novým spôsobom. Na začiatku sa prejavuje ako živelnomaterialistický výklad sveta, svojou podstatou ateistický, keďže už neinterpretuje svet prostredníctvom nadprirodzených živlov, ale naopak, prostredníctvom prirodzených živlov, ako voda, vzduch, oheň a zem. Prirodzený výklad sveta a jeho začiatku, ktorého výklad zostáva ústrednou témou ranej filozofie, dokladá existencia veľkého počtu dôkazov v starom Grécku, Číne či Indii. Idealistická filozofia sa rodí až v procese popierania pôvodnej živelnomaterialistickej filozofie.

Napriek existencii živelnomaterialistických zárodkov výkladu sveta na Východe, nevykryštalizovala sa tam filozofia vo svojej čistej podobe. Riešenie tohto problému autor hľadá a nachádza v špecifiku sociálnoekonomického ustrojenia východných kultúrnych okruhov, ktoré svojsky modifikovali otrokárske spoločenské poriadok na Východe. Šachnovič nepokladá tzv. ázijský výrobný spôsob za kultúrne nový alebo svojbytný typ sociálnoekonomickej formácie. V rámci východných spoločenských bolo poznanie výsadou mocenskopo-

liticky veľmi vplyvnej vrstvy kňazov, ktorá sa z existenčných dôvodov bránila liberalizácii poznania. Nechcela dať filozofii, ktorá začínala ako veda o prírode, voľný prechod, pretože by v takomto prípade narušila náboženskú obruč, v ktorej rámci prebiehal život spoločnosti. Preto zotrúvala múdrosť národov Východu „v okovách“.

Ráno filozofie, ako sa nazýva tretia a posledná kapitola Šachnovičovej práce, svietlo v plnom jase až v starom Grécku. Tu neexistovala pevne zomknutá kasta kňazov, ani neotrasiteľné zdogmatizovanie článkov viery a nakoniec ani digrafia, t. j. kňazské a ľudové písmo, pomocou ktorého by bolo možné vyhradiť poznanie pre úzky okruh vyvolencov. Autor ďalej pokračuje, že filozofia sa v starom Grécku rozvíjala v protiklade k náboženstvu a k mytológii, ktorej základnú črtu tvorí stotožňovanie človeka s prírodou.

Napriek tomu, že sa autor v prevažnej časti svojho diela zaoberá pôvodom filozofie, dokazujúc jej ateistický, azda lepšie by bolo povedať antiteistický pôvod, nezostáva lahostajný k otázkam jej budúcnosti. Posledná časť tretej kapitoly má preto mnohovravný názov *Budúcnosť filozofie*. Podľa mienky autora spočíva v kontinuuácii cesty nastúpenej Marxom. Začína sa kritikou náboženstva a končí jeho definitívnym prekonaním.

T. Pichler